

Meneer Goniva, kunt u zich kort voorstellen? Uw naam, geboortedatum en waar bent u opgegroeid?

Mijn naam is Goniva, zoals u al zei. Mijn voornaam is Marcel. Ik ben geboren in Goeblange omdat in die tijd kinderen in de dorpen meestal thuis geboren werden. Goeblange ligt in het kanton Capellen, in de gemeente Koerich. Mijn officiële naam, volgens mijn identiteitskaart, is Marcel. Bij de Duitsers moest ik het veranderen omdat het een Franse naam was. Het kwam toen niet in me op, dat ik mezelf Max had kunnen noemen. Ik had een goede vriend die Jos heette, dus gaf ik Josef aan. Daarom staat er in mijn Duitse papieren niet Marcel, maar Josef Goniva. Mijn vader was monteur in de landbouwindustrie. Hij werkte in Luxemburg-stad en kwam uit Koerich. Mijn moeder was huisvrouw. Ik had nog een broer, Robert. Hij werd geboren in 1922 en was vier jaar ouder dan ik. Hij werd natuurlijk opgeroepen door de Duitsers.

Kun u uw broer Robert Goniva in meer detail voorstellen?

Mijn broer Robert werd geboren in 1922, ik in 1926. Dat was een leeftijdsverschil van vier jaar. Hij behoorde tot de eersten die door de Duitsers gedwongen werden om bij de Wehrmacht te gaan. In augustus verkondigde Gauleiter Simon in Limpertsberg dat vier of vijf geboortejaren, van 1920 tot en met 1924, bij de Wehrmacht moesten. Hij was een van hen. Dat was op 30 augustus 1942. In 1941 hadden de Duitsers al de Rijksarbeidsdienst ingevoerd. Dit werd door de meesten geaccepteerd, niet geheel onopgemerkt, maar zonder commentaar. Rijksarbeidsdienst, dat klonk heel onschuldig. In die tijd, geboren in 1922, maakte hij er ook deel van uit. Hij werd voor 6 maanden naar Saarburg gestuurd - ik ging maar voor 3 maanden omdat de Duitsers in die tijd sneller kanonnenvoer nodig hadden - voor arbeidsdienst. Dat was net over de Luxemburgse grens, dus we konden hem op zondag bezoeken. Zelfs op de fiets vanuit Goeblange. Ik ging er soms met mijn vader op de fiets heen. Na 6 maanden, toen zijn diensttijd erop zat, werd hij ontslagen met zijn hele sectie, zoals ze dat noemden. Daarna werd hij als een van de eersten opgeroepen voor de Wehrmacht. De geboortejaren van 1920 tot 1924 werden opgeroepen en later de geboortejaren van 1925 en 1926, en ik was er ook bij. We hadden een prachtige jeugd. In die tijd was er nog geen televisie of radio. Voor de oorlog hadden maar weinig mensen een radio, maar wij hadden er een. Mensen bezochten elkaar 's avonds. De dorpen waren te vergelijken met één grote familie. Iedereen wist wie wat deed en had. Als kinderen speelden we met knikkers tijdens de pauzes op de basisschool. Of we voetbalden zelfs op straat, want er waren geen auto's. Alleen de postbus en de bus. De leraar speelde mee en was scheidsrechter. Dit zijn herinneringen die erg leuk zijn. Ik heb een andere herinnering aan een vriend van mij die Duits was. Zijn ouders waren Rijksduitsers die in Goeblange woonden. Na de Eerste Wereldoorlog waren er veel Duitsers naar Luxemburg gekomen. Maar hij was geboren in Luxemburg. Hij had twee broers en een zus. We waren goede vrienden. In 1939 zaten we in de zevende klas. Hij was een jaar ouder, maar omdat ik in december geboren was, werd ik ingelijfd bij die van 1927. In 1939 werd er hier in Luxemburg al veel over de oorlog gesproken. Die was al begonnen, de Duitsers waren Polen al binnengevallen. We polemiseerden en ik zei tegen mijn vriend dat als er een oorlog was met de Fransen - de oorlog tussen Duitsland en Frankrijk was al verklaard - ik een Franse soldaat zou worden. Ik wilde altijd al soldaat worden. Hij zei echter dat hij naar zijn volk zou gaan. Dus praatten we er als kinderen over. Ik vertelde hem dat we op elkaar zouden schieten. Het maakte niet uit, maar ik zou niet naar de Duitsers gaan. Uiteindelijk ging ik wel naar de Duitsers. Toen ze in 1940 kwamen, werd mijn vriend, die als Rijksduitser geregistreerd stond, meteen opgeroepen. Zijn broers ook. Daarom beweer ik het volgende: er wordt gezegd dat er hier ongeveer 15.000 geregistreerde dienstplichtigen waren. Ze zijn niet allemaal vertrokken, velen deserteerden. 1.000 tot 1.500 van hen zouden vrijwillig bij de Duitsers zijn geweest. Dat geeft geen goed beeld van Luxemburg. Volgens mij waren dat degenen van Duitse afkomst. Ze moesten vertrekken voordat we werden opgeroepen voor de Wehrmacht. Ze werden onmiddellijk opgeroepen. Ik denk dat een groot aantal van hen wordt gerekend tot dit aantal van 1.000 tot 1.500 Luxemburgse vrijwilligers in de Duitse Wehrmacht. Tussen haakjes. Tot zover over mijn goede vriend. Het had niets te maken met de polemiek die we hadden: ik ga in het Franse leger en ik ga in het Duitse leger. Maar daar hadden we geen ruzie over. Toen de Duitsers op 10 mei 1940 kwamen, was hij

plotseling weg. Dienstplichtig. Wettelijk, volgens de Duitse militaire wet. Voor hen was het toen legaal. Later werden wij er ook toe gedwongen.

Hoe oud was u toen de Duitse Wehrmacht Luxemburg binnen marcheerde? Herinnert u zich die dag persoonlijk?

Ze noemen het de "Duitse" Wehrmacht. Voor ons is het niet de Duitse Wehrmacht, voor ons is het de Nazi-Wehrmacht. De Duitsers kwamen in 1940 op 10 mei. Ik kan het me herinneren alsof het gisteren was. Ik zat in de zevende klas. Bij zonsopgang hoorden we de vliegtuigen. Onophoudelijk. Mijn vader zei meteen: "De Duitsers komen eraan." Ze zeiden altijd dat ze uiteindelijk zouden komen. En dat deden ze. Deze vliegtuigen waren zogenaamde Fieseler Storch, ze leken een beetje op de Piper van tegenwoordig. Er was plaats voor de piloot en één andere persoon. Ik denk dat ze op zoek waren naar Biff. Biff is een plaats op de route tussen Bascharage en Pétange, Rodange. De eerste Fieseler Storch was daar geland. Een zekere luitenant Hedderich had daar positie ingenomen omdat de Duitsers dachten dat de Fransen Luxemburg binnenvielen, wat ook het geval was. Volgens mij waren ze naar hen op zoek, want ze bleven maar rondcirkelen. Dat was de ochtend van 10 mei. Ik ging toen naar school en het duurde niet lang voordat de eerste Duitse troepen naar ons dorp kwamen vanuit de richting Nospelt, Capellen. We zaten op de schoolmuur en keken naar het spektakel. Zo iets hadden we nog nooit gezien. Er kwam geen einde aan. Ik vraag me af van hoe ver ze kwamen? Later hebben we het zelf meegemaakt. 40-50 kilometer te voet. Als de colonne vastliep, lieten ze zich gewoon op de grond vallen. De Duitse soldaten van die dagen waren erg fatsoenlijk. Ik kan geen enkele situatie noemen waarin ze zich misdroegen. Ze waren goed uitgerust, ze hadden geld bij zich, zogenaamde Rentenmark. Later werd het Reichsmark, na de oorlog D-Mark. Er was een kruidenierswinkel tegenover de school. Er waren al heel lang rantsoenkaarten. Alles was gerantsoeneerd nadat ze Polen waren binnengevallen in 1939. Ze hadden een tekort aan allerlei dingen waarvan ze niet eens wisten dat ze die nodig hadden. Binnen de kortste keren hadden ze de winkel leeggekocht. Later kregen ze niets meer van de kruidenier. Alles was op.

Wat veranderde er specifiek in het dagelijks leven voor u en uw familie als gevolg van de Duitse bezetting?

Voor mij is de term "bezetting" synoniem aan militaire bezetting. Ze hadden een militair bestuur met een zekere Herr Wehrer. Onze regering was vertrokken. En ik zeg bewust vertrokken, want naar mijn mening hadden ze hier moeten blijven. Want ze waren door hun Luxemburgse volk via democratische verkiezingen aangesteld om hun respectievelijke functies uit te oefenen, of het nu ging om regeringsleider enzovoort. Op dat moment waren er maar vier ministers. En wat deden de heren? Ze stapten in een auto en vertrokken naar Frankrijk. Deontologisch gezien, denk ik niet dat dit juist was. Ze hadden een eed afgelegd om de mensen te leiden die hen gekozen hadden en om hen bij te staan in goede en slechte tijden. En wat deden ze? Ze liepen weg! Dat is mijn persoonlijke mening, maar daarin sta ik niet alleen! Het wordt niet vaak gezegd, het werd allemaal onder het tapijt geveegd. De heren kwamen terug na de oorlog in september 1945, pakt hun functie weer op en gingen door alsof er niets was gebeurd. Er hadden nieuwe verkiezingen uitgeschreven moeten worden, maar dat gebeurde niet. De Luxemburgers waren die verdorpe Duitsers zo beu dat ze gewoon blij waren dat ze van hen af waren. Ze zouden zelfs Stalin hebben geaccepteerd, zeg ik altijd.

En veranderde er iets op school?

Op school ging het programma door, we hadden nog steeds Frans. Op verzoek van mijn leraar deed ik, omdat ik veel talent had, toelatingsexamen voor de ambachtsschool. Later was ik technicus in de werkplaats van het leger. Ik was verantwoordelijk voor het onderhoud van alles wat draaide, motor en wielen. Ik had ook de juiste kwalificatie, namelijk een meestergetuigschrift als automonteur en een examen als machinefitter van de ambachtsschool. Ik had geen diploma van de ambachtsschool omdat we in die tijd - ik was daar van 1940 tot 1943 - samen kort voor het eindexamen hadden besloten om

de Hitlergroet te weigeren. In 1943 was dat toen heel gewaagd, want de Duitsers waren toen op het toppunt van hun macht. Ze stonden voor Moskou, voor Leningrad. We zouden sporten in wat nu het Josy Barthel Stadion is. Dat begon 's ochtends altijd met de Hitlergroet. Dus hadden we besloten om te weigeren. We hadden een Duits schoolhoofd en iemand moet het hem verteld hebben. Daarvoor was het een Luxemburgs schoolhoofd. Een erg aardige man, maar erg streng. Hij was erg populair bij ons. De volgende dag kwamen we op school en het Duitse schoolhoofd riep de hele klas 3FB bij zich en stuurde ons naar huis. We werden aangegeven bij het arbeidsbureau en als we binnen 4 dagen niet kwamen opdagen, zouden we bezoek krijgen van andere mensen. En daarmee werden we van school gestuurd. Veel van mijn klasgenoten werden hierdoor getroffen. Ik was een van de jongsten omdat ik zo laat in het jaar geboren was. Toen ik het geluk had om na de oorlog terug te keren van het inferno van het Russische front, werd ik opgeroepen voor het Luxemburgse leger. Dat stoorde me niet erg. Het was toch een sterke zet van onze regering om de dienstplicht in te voeren. Dat hoefden ze niet aan het parlement te vragen, dat mochten ze zelf beslissen. In Engeland hadden ze dat al gedaan. Dat was een sterke zet. Dat waren de geboortejaren van 1925, 1926 en 1927, waartoe ik ook behoorde. Toen na de oorlog het verplichte leger werd gevormd, werd ik opgeroepen voor de Luxemburgers. Na een korte tijd in Walferdange en Dudelange, waar we kazernes hadden, gingen we in november 1945 naar Bitburg, waar ik tien jaar bleef. In Bitburg leerden we niet alles wat hier in Luxemburg mogelijk was. Hier konden degenen die geen eindexamen hadden vanwege de Duitsers, omdat ze van school gestuurd waren of om andere redenen, hun eindexamen inhalen door vereenvoudigde examens te doen. Maar omdat ik in Bitburg was, hoorde ik daar niets over. Toen ik ervan hoorde, ging ik naar het Luxemburgse hoofd van de ambachtsschool, die daar weer was, en hij maakte het mogelijk dat ik mijn diploma kon inhalen. De secretaresse, die in die tijd, zoals op de meeste scholen, zoveel te zeggen had als de directeur, zo niet meer, zei dat het daar een beetje te laat voor was. Dat moet in 1947 of 1948 zijn geweest toen ik het hoorde. Maar ik kreeg een certificaat dat ik 3 jaar ambachtsschool had gedaan. Daarmee kon ik mijn examen voor machinist afleggen en mijn examen voor automonteur - tegenwoordig noemen ze dat monteur. Ik werd eerste in mijn jaar en kreeg een diploma en een extra onderscheiding. Daarna maakte ik carrière in het leger, ik werd werkplaatschef, had veel verantwoordelijkheid, enzovoort. Ik heb er geen spijt van dat het zo gelopen is. Welnu, vandaag ben ik 96 jaar oud en nog steeds hier.

Hoe was de voedselvoorziening hier in Luxemburg tijdens de bezetting?

De voedselvoorziening was niet dramatisch voor ons dorpingen. We hadden een grote tuin en mijn vader hield een paar koeien, varkens en kippen naast zijn werk als monteur in Luxemburg-Stad. Maar dat stond allemaal geregistreerd in het zogenaamde stamboek dat de Duitsers hadden ingevoerd. Dat bestaat tegenwoordig nog steeds. De boeren moeten hun vee daar registreren. Ze mochten niet zomaar koeien en varkens houden. In die tijd werd er ook geslacht in de dorpen. Maar ook dat moest worden geregistreerd. Maar er waren boeren in Luxemburg die illegaal slachtten. De Duitsers noemden dit "zwart slachten". Als de Duitsers erachter kwamen, werden deze mensen naar het concentratiekamp gestuurd. Ze werden "ongedierte van het volk" genoemd omdat ze illegaal slachtten. Dat was niet in de geest van het Duitse voedselsysteem. Dan was er nog iets dat de Duitsers "Hamsterung" noemden. De inwoners van de steden hadden niet veel en gingen dan hamsteren. Daarom was de Duitse gendarmerie altijd op pad. Als je een pakje op je fiets had, moest je stoppen en als er voedsel in zat, moest je uitleggen waar het vandaan kwam en waar je ermee naartoe wilde.

Wat vond u van de sfeer tijdens de Duitse bezetting en veranderde die in de loop van de vijf jaar?

Na 6 weken, toen de Fransen helaas vernietigd waren, was de militaire bezetting hier verdwenen. Toen werd het zogenaamde burgerlijk bestuur hier actief, onder leiding van de Gauleiter Gustav Simon en zijn trawanten. Je was al bang van ze als je ze zag. Ze zouden goed op een *Wanted-poster hebben* gepast. Hun verordeningen creëerden een sfeer van angst. Ze verboden alles wat Frans was. Veel Luxemburgers droegen in die tijd een baret, een Franse *béret basque*. Niet zo groot als de Fransen, maar we droegen baretten. En die werden verboden. Dat moet je je voorstellen. De borden - we hadden

bijna alles in het Frans - onze straatnamen, de winkelnamen zoals "Épicerie". Dat moest allemaal verdwijnen en vervangen worden door Duitse namen. Dus de ene zogenaamde "Bekanntmachung" kwam na de andere. Ze plakten ze op de reclamezuilen, die grote betonnen zuilen. Vervolgens werd de Franse taal verboden. Toen ik naar de ambachtsschool ging, leerden we nog Frans in het eerste jaar of het eerste semester. Daarna was het voorbij. Toen leerden we geen Frans meer, alles was verboden. "Bonjour", "Merci" en "Trottoir" mocht je niet meer zeggen. Wij Luxemburgers gebruikten het natuurlijk wel onder elkaar, maar in het openbaar mocht je het niet meer zeggen. Het creëerde een sfeer van angst. Dat was wat ze wilden. We hadden niet alleen goede Luxemburgers, maar ook mensen die de kant van de Duitsers kozen. Die de Duitse zaak steunden. Dat waren collaborateurs. Sommigen moesten later het land verlaten en mochten niet naar huis komen. Dat waren degenen die zich uiterst positief hadden opgesteld tegenover de Duitsers en die het volk zagezegd in woord en daad hadden getergd. De moeder van mijn al genoemde goede vriend, die Duitse was en al in de Wehrmacht zat, ontwikkelde zich tot een echte slang zodra de Duitsers hier waren. Er waren drie Duitse vrouwen in het dorp, van wie er twee getrouwd waren met Luxemburgse mannen. Alleen de ouders van mijn vriend waren allebei Duits. De man werkte als timmerman in Koerich en gaf nergens om. Maar we moesten op haar passen, vooral toen mijn broer deserteerde. Van die drie vrouwen eigenlijk. Ze bleven de Duitse gendarmerie waarschuwen dat ze mijn broer 's nachts hadden gezien. Toen mijn broer weg was, omsingelden de Duitsers 's nachts ons huis en bonkten op de deur: "Duitse politie, doe open!" Op dat moment was ik nog thuis en ging ik nog naar de ambachtsschool. Toen doorzochten ze ons huis. Ze kwamen altijd midden in de nacht naar mijn bed. Ik had al een oproepkaart, want ik was al opgeroepen. Het zag er zo uit, maar in plaats van Soldbuch stond er Wehrpass op. Ik bewaarde het altijd op het nachtkastje voor het geval ze kwamen. Toen kwamen ze de trap op met hun laarzen. Ze hadden het huis omsingeld omdat die Duitse beesten hadden gezegd dat ze mijn broer hadden gezien. De moeder van mijn vriend, die heks. We hebben een keer 's nachts hun ramen ingegooid met stenen. Omdat het zo donker was, kon ze ons niet zien. Het was zo donker, dat kun je je nu niet meer voorstellen.

Daarna ging u tijdens uw schooltijd bij de Rijksarbeidsdienst. Hebt u daar nog herinneringen aan? Wanneer was u daar en wat moest u doen?

Ik was van de ambachtsschool gestuurd. En we moesten ons binnen 4 dagen melden bij het arbeidsbureau. Het Duitse schoolhoofd had ons verteld dat er "andere" bezoekers zouden komen als we ons daar niet zouden melden. Ik moest dan naar een kamp in Steinfort dat de Duitsers daar hadden opgezet. Het was misschien een Hitlerjeugdkamp. Ik was er maar een paar uur. Ik ging er op zondagavond heen met mijn koffer en toen het donker werd gooide ik de koffer over het hek en ging weer naar huis. Mijn vader wist niet wat hij moest doen. Hij nam de fiets en ging naar Koerich om de burgemeester te spreken, die een Luxemburger was. Maar een ongevaarlijke. Door dit bezoek had de hele zaak geen gevolgen voor mij. Ik stond niet meer ingeschreven in het kamp in Steinfort. Ik werkte toen bij een boer in de buurt. Totdat ik in 1944 in Esch werd opgeroepen en mijn dienstplichtkaart kreeg. Toen ik op 13 juli 1944 mijn dienstbevel kreeg, moest ik rond 9 of 10 uur 's morgens op het station in Luxemburg-stad zijn. Vanaf dat moment zat ik ook gevangen in dit netwerk. In de opdracht stond dat ik in RAD-kamp nummer 1-33 in Pinne zat. Waar ligt Pinne? Niemand weet waar Pinne is. We kwamen erachter toen we in Luxemburg-stad waren. Mijn vader droeg mijn koffer en we namen de trein alsof ik naar school ging. We moesten naar het station in Luxemburg-stad. Toen leerden we dat Pinne in Polen ligt en dat het in het Pools Pniewy heet. Toen we in Luxemburg-stad aankwamen, waren er veel mensen die hun zonen daarheen hadden gebracht. De Duitsers hadden alles afgezet. Plotseling begonnen de sirenes te loeien. Dus gingen we naar de schuilkelder in de champagnekelder tegenover het station. We zouden om 11 uur met de trein vertrekken. Toen met sirenes werd aangekondigd dat het veilig was, verlieten we de schuilkelder en zouden we vertrekken. Toen we op het punt stonden in de trein te stappen, loeiden de sirenes opnieuw. En weer terug naar de champagnekelder. Uiteindelijk verlieten we Luxemburg-stad kort na de middag. De Duitse leiders van de arbeidsdienst uit het kamp in Polen waren gekomen om ons op te halen. De trein reed via Trier. Ik heb de route hier in mijn boek opgeschreven. Ik kon niet slapen en schreef alles op. Eerst Igel, dan Kartaus, enz. Aan de Luxemburgse kant, voordat we bij de Duitse grens waren, in Wasserbillig en overal bij de overwegen, die toen nog

met de hand omhoog en omlaaggingen, stonden mensen omdat de overwegen toen gesloten waren. Er stonden daar vaak Luxemburgse meisjes, één met een rode rok, één met een witte rok en één met een blauwe rok. Uit protest omdat ze onze mannen - wij waren de laatsten - ook meenamen. Dat hebben we gezien. Uiteindelijk kwamen we aan in Trier. Onderweg hadden we al geprobeerd alles in de trein te vernielen wat niet vastgespijkerd zat. De leiders van de Duitse arbeidsdienst zeiden niets, ze durfden niet. We waren met ongeveer 600 man. 600 man in een trein, dat is bijna onmogelijk. We werden er op twee dagen naartoe gebracht, 12 en 13 juli. In totaal werden er in 1944 nog 1200 mannen opgeroepen. Het was in ieder geval een lange trein en alles was zo stabiel in de treinen van die tijd. Op de houten banken, die met de rugleuningen aan elkaar vastzaten, hoorde je alles wat je buurman zei, want je zat rug aan rug. In de tijd dat ik nog naar school ging, zat er altijd een medewerker van het ziekenfonds in de trein, die altijd dingen uitdeelde tegen de Duitsers. We zeiden altijd tegen hem dat hij stil moest zijn, omdat hij niet wist wie er nog meer in de trein zat. Het duurde niet lang voordat ze hem arresteerden. Hij werd naar het concentratiekamp gestuurd en kwam daar nooit meer vandaan. Dat was de sfeer in die tijd. De volgende dag kwamen we aan in Polen. Onderweg hadden we kinderen gezien, blootsvoets en gekleed in vodden. Ze kwamen naar de trein gerend toen die stopte en bedelden om brood. Wij hadden onze koffers vol, niet met brood, maar met cake! En we gooiden ze de taart toe. Russische krijgsgevangenen werkten langs het spoor. We gooiden sigaretten naar hen. We hadden koffers vol eten. En toen we de volgende dag in het kamp aankwamen, werden we in Posen verdeeld. Ongeveer 100 van ons gingen naar het kamp in Pinne. De anderen gingen naar andere kampen. We waren met 600, in twee andere kampen. In het kamp moesten we het eten inleveren en delen met de Duitsers. Wat ik wilde zeggen: de Russische krijgsgevangenen die aan het spoor moesten werken werden bewaakt door jongens in donkere Organisation Todt-uniformen. Toen een van de krijgsgevangenen een sigaret opraapte, ging een Duitser op hem af en sloeg hem met zijn revolver in zijn oog, waardoor hij een ernstige snee boven zijn oog opliep. We hadden een verpleger uit het kamp bij ons die ons in Luxemburg had opgepikt. Ook een van de goedaardige mensen. We dwongen hem de Russische krijgsgevangene te behandelen. We waren met een paar honderd man en zij waren maar een paar kleine mannetjes. Dus hij moest hem behandelen, en dat deed hij. Maar wat gebeurde er met de arme man toen we vertrokken? Hij moet ter plekke zijn neergeschoten. Dat was ons eerste contact met de Duitsers in Polen en met de Poolse bevolking.

Wat voor werk moest u dan doen in de RAD?

De Rijksarbeitsdienst was een paramilitaire organisatie. Het heette de Rijksarbeitsdienst en was ingevoerd toen de nazi's - Hitler en trawanten - de macht grepen in Duitsland. Ze schepten ook hier bij de Westwall, bij de bunkers, en legden wegen aan, maar alles voor de oorlog. Tegelijkertijd hadden we een spade, die werd vastgehouden als een geweer, afhankelijk van het commando: "Den Spaten!", "Über!", "Präsentiert!", enz. Maar we hadden ook een geweer. Het was een Franse karabijn uit de Eerste Wereldoorlog, een Lebel-geweer. Een geweer dat superieur was aan de Duitse Karabijn k98k, omdat het toen al 10 patronen had. De Fransen waren na 6 weken uitgeschakeld en de Duitsers hadden hun enorme hoeveelheid wapensmeegenomen. We werden uitgerust met deze geweren. Het hing altijd geladen naast ons bed. We oefenden ook vaak met schieten en geweergrepen. En we gingen ook turf graven. We waren drie maanden in de buurt van Warschau in Grochowalsk. We waren er met de trein naartoe gegaan. De Duitsers waren daar maar twee maanden. Das was jaargang 1927. Na twee maanden werden ze opgeroepen voor de Wehrmacht, zelfs toen al. Het waren nog jongens! Wij waren ook nog jongens. Omdat een andere sectie, die ook uit 200 man bestond - 100 Luxemburgers, 100 Duitsers, met wie we geen ruzie hadden, maar die we gewoon negeerden - ook werd opgeheven, kwamen ze naar ons toe. Daar waren we weer met 200 man, maar alleen Luxemburgers, dus de Duitsers hadden niet veel lol met ons. Dus werden we naar Grochowalsk gestuurd, niet ver van Warschau, om te werken op een groot landgoed, een boerderij, waar nog steeds Duitsers waren, de boeren, en Franse krijgsgevangenen. We werden daar ingekwartierd en moesten loopgraven graven. De Russen kwamen steeds dichterbij, ze waren al in Warschau achter de Wisla. Toen was er een opstand in Warschau en we zagen het vuur 's nachts. Maar de Russen waren passief, dus de Duitsers sloegen de opstand neer. Daar kun je over lezen. En toen begonnen de Russen aan de opmars naar Berlijn. We

zagen de brand in Warschau 's nachts. We lagen daar in de schuur, op het stro. Ik lag in een schaapskooi. Bij zonsopgang blèrden de schapen altijd. We waren al doodmoe van de hele dag werken en 's nachts stonden we op wacht. We hadden orders - dit was in het Generalgouvernement in het midden van Polen - om onmiddellijk op burgers te schieten in de straat waar we op wacht stonden. Maar er werd nooit geschoten. Op een keer stond ik op wacht bij de keuken en een dronken Pool kwam van beneden naar boven gewaggeld. Het had niemand iets uitgemaakt als ik hem had neergeschoten. Maar ik zou niet durven dromen om deze man neer te schieten. Op zondag hadden we een vrije dag en hingen we een foto van Hitler op in de varkensstal, waar we dan met de bajonet op schoten. Een van de Duitse voormannen, dat was de laagste rang, schoot met ons mee. Dat moet je je voorstellen. Als dat naar buiten was gekomen, waren we allemaal naar het concentratiekamp gestuurd. Deze Duitse voorman, eigenlijk onze baas, zou waarschijnlijk meteen zijn geëxecuteerd. Dat konden we doen, op zondag was er niemand. Niemand bekommerde zich om ons. We mochten het kamp niet verlaten, dat was verboden. 's Ochtends kregen we van die slappe koffie buiten op de karren die daar stonden - er waren toen nog geen tractoren - die we dan opdronken en met de rest zeepten we ons in en schrobden we onze baarden af. In oktober gingen we terug naar het kamp. Het was daar in oktober al behoorlijk koud. Maar er was nog een episode: ik had zwart, vrij vol haar. En daar waren de Duitsers met hun rassenmanie. Als je er zo uit zag als ik, was je niet Arisch, niet van het Arische ras. We hadden een Duitse Vormann of Obervormann die altijd tegen me zei: "Jij zwarte duivel, jij!" Ik keek hem altijd minachtend aan, hij was een echte Nazi. Precies zoals ze toen waren. Maar we wisten ook dat hij 's nachts naar Pinne ging. Om 10 uur was het avondklok en moest iedereen in bed liggen. Dat werd ook gecontroleerd. Hij was een van de leiders, maar hij had niet naar buiten mogen gaan. Achter het kamp was een jagershek, er was toegang tot de begraafplaats Pinne. We wisten - althans ik en anderen wisten het - dat hij 's nachts wel eens over dit hek klom. Misschien had hij een vriendin in Pinne, een *Bratkartoffelverhältnis*, zoals de Duitsers het noemden. Ik dacht altijd dat ik hem zou doden als ik 's nachts de wacht zou houden en hem zou betrappen. We hadden orders om 's nachts meteen te schieten. En het lot wilde dat ik op wacht stond - we stonden altijd met z'n tweeën op wacht, de een liep in de ene richting naar het hek en weer terug, de ander in de andere richting - toen we iemand naar de binnenplaats zagen komen. Het was pikkedonker, maar we wisten dat hij het was. Ik riep naar hem dat hij moest stoppen. Het eerste schot werd al afgevuurd. Ik miste. Hij sprong over het hek en ik loste nog een schot. Weer gemist. Het was te donker. Ik had hem graag geraakt. Ik zou het leven uit hem geblazen hebben met zijn "zwarte duivel". Zonder wroeging, zelfs vandaag niet.

Hoe ging het verder met u na de Rijksarbeidsdienst? Waar bent u daarna terechtgekomen?

Toen de drie maanden om waren - het waren iets meer dan drie maanden, het was inmiddels half oktober - kregen we plotseling geen post meer van thuis. De Amerikanen waren er! En we waren in Polen, met honderden of misschien wel duizenden mensen die voor ons in de Wehrmacht hadden gezeten. Mijn ouders wisten niet waar ik was. Ze wisten dat ik misschien nog in Polen was. Of niet meer. Mijn broer was in Auvergne. Ze wisten ook niet waar hij was. En geen van ons wist wat er met hen gebeurd was. Dat moet je je voorstellen. Daarom zei mijn moeder altijd dat ze het gevoel had dat ze haar zonen buitensloot als ze 's avonds de deur op slot deed. Het is moeilijk om je de gevoelens van de ouders voor te stellen. Wij waren jong, we namen het iets gemakkelijker op. Maar we misten hen en ons thuisland ook. Toen de Amerikanen kwamen, zeiden de Duitsers tegen ons, later, in de Wehrmacht, toen het Rundstedt Offensief was begonnen: "Nu kunnen jullie Luxemburgers weer op vakantie naar jullie vaderland. We hebben jullie vaderland weer bevrijd." Het enige wat we toen konden denken was dat die smeerlappen weer in Luxemburg waren. Even later werd het kamp ontbonden en deden de meest onmogelijke geruchten de ronde. We zouden naar Zweden komen, we zouden geruild worden voor Duitse krijgsgevangenen. Allemaal slogans, zoals de Duitsers het noemden. Je weet hoe geruchten beginnen, het is nog steeds hetzelfde. Er wordt altijd iets anders aan vastgeplakt. Niemand wist iets. Zoals te verwachten was, werden we overgenomen door de Wehrmacht. Het kamp werd toen ontbonden en sommigen gingen naar Berlijn, anderen naar Schwedt en ik kwam naar Frankfurt/Oder. Naar de kazerne. Daar kregen we dit, het "ereteken van de Duitse soldaat". Ik werd beëdigd als Duits soldaat: "Ik zweer bij God Almachtig..." enz. Deze smeerlappen riepen ook de Here God aan om macht

te hebben waar ze ook gingen. Waar ze vertrokken, lieten ze een spoor van bloed achter. Vooral in Rusland. Ze hadden tussen 1941 en 1945 50 miljoen Russen op Russisch grondgebied vermoord, militairen en burgers. Dat moet je je voorstellen. In Frankfurt waren er 18 Luxemburgers en 100 Elzassers. De Elzassers zaten bij ons in de kazerne in Frankfurt en samen met hen werden we overgeplaatst naar Denemarken met Duitse soldaten. Naar de training. Een Wehrmacht-training duurde meestal 3 maanden. Zware, intensieve training. Het enige positieve in Denemarken was dat we nog steeds goed te eten kregen. Denemarken was een agrarisch land en misschien is dat nu nog steeds zo. We leden er geen honger. Terwijl we later aan het front... De Duitsers noemden het "Kohldampf schieben". Niemand weet hoe erg het is als je zo'n honger hebt dat je alleen maar aan eten denkt en niets krijgt. Dat is heel erg. Je kunt dat niet aan iemand overbrengen, hoe je je dan voelt. In Denemarken was dat niet zo, ik ging soms zelfs niet naar de keuken van de Wehrmacht om te eten. Dan had ik gebak en slagroom gekocht, voor een kroon. Een hele schaal vol slagroom. Nou ja. Na de scherpe training werd ik daar getraind voor een mitrailleur, een MG42. Met twee Luxemburgers van Roodt/Syr. We waren schutter 1, schutter 2 en schutter 3. Met z'n drieën kwamen we in aanmerking om de mitrailleur te bedienen als we naar het front gingen. Dan stonden er een aantal Duitse soldaten achter ons die de munitiekisten droegen. Deze mitrailleur heeft theoretisch 1.500 schoten per minuut. Er zaten drie lopen bij, die bij het vuren werden gewisseld. We hadden een asbest handschoen die je daarna niet meer mocht aanraken omdat hij gloeide. Toen de training voorbij was, was het Kerstmis. We hadden een klein feestje en dronken aquavit, ik geloof dat dat de naam van de schnaps was. En kleine dingen van de Wehrmacht. De Duitsers vierden Kerstmis zo groots. En een onderofficier waarschuwde ons. Wassenberg was zijn naam, een hele aardige man, die ons niet steeds aanblafte.. Er waren er ook die ons altijd achtervolgden, meestal met het gasmasker. Toen Wassenberg hen afloste - we zagen hem aankomen in het veld - riep hij van een afstand: "Gas over!" Dus deden we het gasmasker af. Je kunt niet goed ademen met een gasmasker. Met Kerstmis zaten we met z'n drieën in een cel in een gevangenis. De Duitsers gebruikten het als kazerne. Hij ging van cel naar cel en vertelde ons dat we dit spul niet moesten drinken, dat er iets in de lucht zat. Dat was zijn manier om te zeggen dat we waarschijnlijk snel naar het front gestuurd zouden worden. Het was ongeveer midden januari toen er 's nachts alarm werd geslagen. Eén van ons drieën stond op wacht. We stonden daar vaak op wacht. Ik stond meestal midden in de stad bij een benzinepomp als ik aan de beurt was. We stonden bij de benzinepompen en hadden onze patroonhouders en geweren met de bajonet, de veiligheidspal omhoog en onze vinger aan de trekker. Er was een lijn op de grond en de civiele voorbijgangers moesten daar naar de andere kant gaan. Daar gebeurde nooit iets. Dus we stonden daar op wacht om dat jullie te beschrijven. Toen het alarm afging, stond mijn collega op wacht. We pakten alles in en kregen nieuwe uniformen. Ik had nog burgerkleding bij me, we hadden onze koffer meegenomen uit Polen. We zouden onze burgerkleding houden zodat we in burgerkleding naar huis konden gaan als we werden vrijgelaten. Maar omdat de Amerikanen hier waren, konden we niet naar huis, maar werden we meteen bij de Wehrmacht geplaatst. Normaal gesproken zouden we recht hebben gehad op 14 dagen verlof voordat we bij de Wehrmacht werden ingelijfd. Alleen hadden we geen verlof, we gingen meteen de Wehrmacht in. We hadden een dikke camouflagejas met een capuchon, wat we tegenwoordig een parka zouden noemen. Hij was wit aan de ene kant en camouflage aan de andere kant. Als er sneeuw viel, konden we hem omslaan en dan waren we gecamoufleerd. Ik had mijn burgerkleding, broek en shirt, onder mijn uniform aangetrokken toen het alarm voor het front kwam. Niemand zag dat. Ik was niet zo breed, dat ben ik nog steeds niet. Toch kreeg ik ze goed aan. Later heb ik het stukje bij beetje uitgetrokken, broek en ondergoed, want we zaten vol luizen aan het front. De luizen waren het vreselijkste wat er was. Overdag merkte je er niets van, maar 's nachts, als je kon zitten of liggen, kon je niet slapen. Het was vreselijk vervelend. Als je nog eens iemand tegenkomt die aan het front heeft gezeten, vraag het hem dan. Elke soldaat had luizen. We werden aangekleed en kregen nieuwe wapens, sommige tenminste. En omdat we met z'n drieën bij de mitrailleur zaten, kregen we geen geweer, maar een pistool. Wat nu? We moeten naar het front. We kwamen met z'n drieën tot de conclusie dat zolang we nog in Denemarken waren, de trein af en toe zou stoppen. Om te plassen, "austreten" noemen de Duitsers dat. Dan vroegen we het aan de sergeant, er was er één in elke wagon - altijd veewagons - dat was de baas. Als je in de trein stapte, was er een kleine kachel. Onder het plafond van de wagon waren rekken waar je je wapens kon neerleggen. We konden er ook onze kleren ophangen. Dan vroegen we

aan de sergeant of we mochten gaan plassen, één voor één. Of twee tegelijk en één volgde. We hadden het zo geregeld dat we onze pistolen in de zak van onze dikke jassen stopten, die we ook in de wagon droegen omdat het winter was. Geladen. De riem waaraan alle spullen hingen, lag in de wagon. Je kon niet zien of het pistool erin zat of niet. We wilden ermee deserteren. Ik en een van de andere twee Luxemburgers zouden het eerst moeten vragen. Dat zou geen probleem zijn. En dan zou de derde het vragen, zodat het niet zou opvallen dat het de drie Luxemburgers waren. Het gebeurde precies zoals we ons hadden voorgesteld. We waren in Denemarken, de trein stopte in een open veld, we gingen naar buiten om te "plassen" en de trein floot toen het na vijf minuten tijd was en iedereen keek toe om weer in een wagon te stappen. Maar de derde van ons kwam niet. Wat moesten we doen? Moesten we allebei alleen weggaan? Dat konden we niet, we konden hem niet in de steek laten. Hij was onze vriend, onze kameraad. Dus gingen we terug de wagon in en waren we weer met z'n drieën. Naar Polen, naar het front. We vroegen hem waarom hij niet was gekomen. Ik hoor hem vandaag nog zeggen dat hij dat niet kon. Dus besloten we om mee te gaan. Ik herinner me zijn woorden vandaag nog. Hij viel, hij kwam niet meer terug. De andere werd tijdens een gevecht gevangen genomen door de Russen. Ik ben toen ontsnapt. Hij zat in een gevangenkamp in Tambov bij Moskou. Degene die viel kreeg een salvo in zijn maag, hij stierf onmiddellijk.

Hoe was uw dagelijkse leven aan het front?

Het is moeilijk te beschrijven. Toen we daar aankwamen, hoorden we de artillerie al van verre. Het werd luider en luider. Het klonk als onweer. Alsof het onweerde, maar dan continu. We werden uit de trein gezet in het midden van het veld en we stonden met z'n drieën bij de mitrailleur. Er was een onderofficier die de geweercommandant werd genoemd. Dat was onze baas. Ook een heel aardige jonge kerel. Hij had een wandelstok, een pistool en een rode sjaal om zijn nek. Aan het front was alles meer ontspannen. Daar werd niemand onder druk gezet. Want daar werd geschoten. We kwamen op een woensdag naar het front, dat weet ik nog goed. We gingen naar een grote boerderij waar we drie hardgekookte eieren kregen. En andere dingen die ik me niet kan herinneren. We kregen te horen dat we niet te veel mochten eten voor het geval we in onze maag geschoten zouden worden. Dus marcheerden we in de richting van waaruit de artillerie zoemde. Maar we kwamen niet meteen onder vuur te liggen. We hadden nog een bos voor ons en zagen dat daarachter duikbommenwerpers neerkwamen. Waarschijnlijk op Russische tanks, we konden het niet precies zien, in ieder geval waren daar de Russen. Er stond een grote strokar waar ik me had gebarricadeerd voor de nacht. Er waren geen bedden. We konden 's nachts niet gaan slapen, we waren de hele tijd aan het front. We waren 4 maanden aan het front zonder afgelost te worden omdat de Duitsers geen reserves meer hadden. Van daaruit gingen we in een andere richting, naar een dorp waar de Russen waren. We kregen de opdracht om de Russen daar aan te vallen. We hadden twee tanks. Er lag een klein bos voor en het was rustig, er werd niet geschoten. De Russen zagen wat we van plan waren. Ze lieten ons komen. We hadden het machinegeweer opgesteld. Er was een open veld rechts van mij, de Duitse infanterie ging daar naar voren en de sergeant zei tegen mij - het was gewoon mijn beurt om te schieten, later heb ik nooit meer geschoten, ik liet de anderen altijd schieten - dat ik op de kerktoren moest schieten, omdat daar zeker waarnemers zaten. Dat was zeker het geval. Ik richtte op de kerktoren en zag de dakpannen wegvliegen. Maar ik zag daar niemand. De Russen gaven nog steeds geen antwoord. Toen zei de sergeant: "Maak je pistolen klaar voor het huisgevecht." Hij had het net gezegd toen twee Duitse tanks links van me begonnen te vuren. Er waren telefoondraden boven ons. Elke keer als de tanks vuurden, vlogen er vonken in mijn nek van de vuurpijlfliets hier onder mijn helm. Ik moest ze altijd wegslaan. Dus moesten we het dorp aanvallen. Toen de sergeant dat had gezegd over de pistolen en het vechten in de huizen, antwoordden de Russen. Jongen, o jongen. Wat een vuur! Overal riepen ze: "Vader!" "Moeder!" "Hospik!" "Help! De telefoonpaal was geraakt door een granaat of zoiets. De draden vielen op ons neer en we zaten erin verstrikt. We hadden moeite om eruit te komen. Dat was de zogenaamde vuurdoop. Er was ook een jongen uit Esch bij me. Ik zag dat hij in zijn knie werd geraakt. Maar hij kwam thuis. We hebben nooit meer contact gehad, maar ik zag hem een paar jaar geleden in de rouwadvertenties in de krant. We trokken ons terug en namen de gewonden zo goed mogelijk mee. Dus daar stonden we aan het front. Zo ging het verder. We gingen naar een andere positie omdat ze zagen dat we in het

tegen de Russen aflegden. We trokken ons terug, geen van ons drieën en de hele mitrailleurbemanning was geraakt. Maar het duurde niet lang voordat één van ons viel en we van elkaar gescheiden werden. Op dat moment, toen er één viel en de ander gevangen werd genomen, bevond ik me niet precies in dezelfde positie als zij. Ik lag in een gat verder naar achteren met een Duitser. De Russen braken door met een tank en wij moesten de infanterie, de Russische soldaten, tegenhouden. Er kwam een tank op ons af. Ik lag daar in het gat met de Duitser en had me verder teruggetrokken. Hij was ongeveer een meter van ons vandaan. Ik zag hem aankomen en dacht dat als hij ons had gezien, hij zich op het gat zou richten, zoals ze in die tijd deden, en dan zouden we allebei verpletterd zijn. Maar de tank had ons niet gezien. De tanks in die tijd waren niet uitgerust met de instrumenten die ze tegenwoordig hebben. Ze waren zo goed als blind. Alleen de bestuurder keek door de kleine gleuf. De commandant stond boven in de koepel en had de afdekking voor zich ter bescherming. Hij zag alles en gaf de bevelen. De tank reed ons op een meter afstand voorbij. Toen hij gepasseerd was, wilde de Duitser - die een Berlijner was die verlof had gekregen en ook naar huis was gegaan, maar toen hij in Berlijn aankwam, stond de Duitse Wehrmacht-politie daar en stuurde hem onmiddellijk met dezelfde trein terug naar het front - die zo verbitterd en boos was, de Russische commandant op de tank van achteren neerschieten. Ik rukte het geweer van hem af en schreeuwde: "Ben je gek? Ze hebben ons niet gezien! Idiot!" Zo ontsnapten we. Een andere keer, het moet in maart zijn geweest, zat ik met een Duitse soldaat in de sloot omdat de zon scheen. Op dat moment zat ik waarschijnlijk niet meer bij de mitrailleur. Ik was er niet altijd bij, we moesten dat daar ook laten destijds. De Duitsers waren hun wonden aan het verbinden, de Russen aan de andere kant ook. Er werd niet geschoten, dat was er ook. We hadden een pot kersen of pruimen gevonden in een huis. We zaten daar bij een loopgraaf, het was stil zoals ik al zei, en lepelden. Plotseling klonk er een schot en onze pot versplinterde in honderdduizend stukjes. Een Russische sluipschutter - een sniper, zoals de Amerikanen ze noemen, de Duitsers hadden er ook veel - had waarschijnlijk een grapje uitgehaald. Hij had net zo goed op mij kunnen richten of op de man naast me. Waarschijnlijk had hij plezier eraan, om op het glas te schieten. Want ze misten niet. Waar ze mikten, ging de kogel. We sprongen natuurlijk meteen naar beneden.

Was er een verschil tussen de Luxemburgers en de Duitsers in de Wehrmacht?

Kleren maken de man in dat geval. We droegen het Duitse uniform, we lagen allemaal in hetzelfde vuil, blootgesteld aan dezelfde gevaren. Er was geen verschil. Ik had een tijdje een man uit Frankfurt bij me en hij kon mijn wanhoop - ik was nog een jonge vent - op mijn gezicht aflezen. Je kunt het hier op de foto zien, maar ik was nog niet aan het front. Hij zei: "Luxemburger, maak je geen zorgen. Als er iets met je gebeurt, draag ik je uit de vuurlinie." Dat was redelijk, maar niemand kon weten of hij niet eerder dan ik in het ziekenhuis zou belanden. Ik heb hem later ook niet meer gezien. Zoals ik al zei, we zaten allemaal in hetzelfde schuitje. Dat zijn mijn ervaringen. Maar daardoor voelden we ons geen Duitse soldaten. We zagen onszelf als slachtoffers die daar niets te zoeken hadden, met alle zorgen en angsten die daarbij hoorden. We hadden niets te maken met het Duitse leger en de aanvalsoorlog. Maar we waren er wel. Velen waren er ook niet. Meer dan 3.000 deserteerden, meestal nadat ze aan het front waren geweest. Want wie een keer aan het front was geweest en toen verlof kreeg - als niet-Duitse soldaat - en daarna terugging, moest dat wel echt willen, anders was hij niet teruggegaan. De reden was waarschijnlijk dat hij zijn ouders geen pijn wilde doen. Als je eenmaal aan het front bent geweest, ga je niet vrijwillig terug. Het is een inferno. Dat is dood, rook, geweerrook, explosieve vlammen, suizende splinters, fluitende kogels, de Katjoesja alias het orgel van Stalin. Dat is het front. En dan de gewonden die om hulp roepen, hun vader en moeder. Dat is het front, alleen maar lijden. Heel erg. We werden steeds weer teruggetrokken, de Russen drongen hevig aan. Tot we in Kolberg aan de Baltische Zee waren. Daar was een fort, nog uit de Pruisische oorlogen van Frederik de Grote, dat we moesten verdedigen. Maar zover kwam het niet, want we waren omsingeld. We hadden de zee voor ons en zaten in de duinen. De Duitse vliegtuigendropten van tijd tot tijd voedsel. Soms vielen ze aan de Russische kant. Op een dag hadden we ons in dit omsingelde gebied - er lag een dorp voor Kolberg - teruggetrokken op een begraafplaats en zochten we dekking achter de kruizen, wat ook erg gevaarlijk was. Dit boek hier heet "Opfer in Feldgrau". Ik kwam een keer thuis uit Bitburg en mijn moeder vertelde me dat een zekere meneer Schuller - hij was blind en had een hond bij zich - bij haar was geweest en

dat ze een boek van hem had gekocht. Ze raakte met hem in gesprek en toen viel de naam Goniva. Hij vertelde dat hij op de ambachtsschool had gezeten met een Goniva. Mijn moeder zei dat ik dat alleen maar kon zijn. En dat was ook zo. En over het dorp, daar op het kerkhof, schrijft hij in zijn boek: "Toen het vuur wat minder werddraaide ik me om en zag ik een Luxemburger met zere voeten die samen met mij op de ambachtsschool had gezeten." Ik was daar eerst de enige Luxemburger, en vanaf dat moment had ik een andere Luxemburger bij me, Leo Schuller. Toen we bij de duinen kwamen, zei hij tegen me dat hij gevangen wilde worden, omdat hij het niet zou halen. Ik antwoordde dat ik het niet zou doen, want we hadden gezien hoe ze met de Duitse vluchtelingen omgingen. We hadden die aftochten gezien. De Russen trokken zich af en toe terug, maar wij rukten natuurlijk op. We zagen hoe de Russen waren en wat ze daar met de vrouwen deden. Dus hij wilde gevangen genomen worden. We moesten het omsingelde gebied in. Hier was de zee en de Russen hadden het omsingelde gebied in verschillende kleine gebiedjes verdeeld. De Russen zaten aan de ene kant en wij aan de andere. Om uit één omsingeld gebied te komen in de richting van Berlijn, Swinemünde, moest je door de Russische linies breken. Maar hij zat niet in mijn sectie. We hadden afgesproken dat als er niets met ons zou gebeuren, we elkaar bij de duinen zouden ontmoeten als we er doorheen waren. Ik heb hem niet meer gezien. Thuis ook niet. Hij had toen een kogel of een splinter in zijn oog gekregen en was blind geworden. Daar ben ik later achter gekomen, het staat allemaal in zijn boek. Volgens mij staat er ook in dat hij gevangen was genomen door de Russen en dat zij hem hebben verpleegd. Maar het was hoogst ongebruikelijk dat een Russische soldaat een Duitse soldaat verpleegde. Meestal werden ze meteen doodgeschoten. Meestal, niet altijd. Bij een grotere groep gebeurde dat niet. Na de oorlog heb ik geprobeerd hem te bereiken. Per telefoon. Ik had wat onderzoek gedaan en op dat moment zat hij in de telefooncentrale van het blindenhuis in Berschbach. We spraken altijd over de telefoon, maar zagen elkaar nooit. Op een dag, toen we allebei al met pensioen waren, belde hij me op en stelde voor om samen uit eten te gaan. Ik stemde toe en hij zou het organiseren. Een paar dagen later sloeg ik de krant open en vond ik zijn naam in de overlijdensadvertenties. Hij was dood. Hetzelfde overkwam mij met iemand die ook bij mij op de ambachtsschool zat. Iemand van de Moezel, ik zal zijn naam niet noemen. Ik was werkplaatschef in het leger en we hadden vaak open dagen waar ouders hun zonen op het werk konden bezoeken. Ik was er altijd om de bezoekers de werkplaats te laten zien. Plotseling kwam er iemand naar me toe en vroeg of ik meneer Goniva was. Ik antwoordde bevestigend en hij vroeg of ik hem niet herkende. Hij had op dezelfde school gezeten als ik en zo raakten we aan de praat. Hij was ook opgeroepen voor de Wehrmacht maar was niet bij mij. Ik vroeg hem hoe het hem was vergaan. Hij vertelde me dat hij naar de Russen was overgelopen. Ik antwoordde dat ik daar nooit de moed voor zou hebben gehad. Hij moest een sergeant neerschieten met wie hij een keer alleen was. Hij schoot hem neer en liep over. Daarom zal ik de naam niet noemen, ik weet zeker dat de nabestaanden nog leven. Ze hadden een autohandel ergens aan de Moezel.

Uw laatste station was toen Berlijn. Kunt u ons daar iets over vertellen?

We werden keer op keer teruggedrongen door de Russen. Het omsingelde gebied werd doorbroken en op een ochtend lagen er enorme schepen in zee. Als het de Russen waren geweest, had niemand eruit gekund. Maar het waren Duitse oorlogsschepen. En ze begonnen te schieten. De wolken waren rood door de vuurpijlen. Je kunt je niet voorstellen wat er gebeurt als scheepsgeschut wordt afgevuurd. Ze bliezen het omsingelde gebied op en zo kwamen we eruit. In Swinoujscie werden we met de veerboot naar de overkant gebracht. Ik denk dat de Oder daar in zee uitmondt. Daarna gingen we naar Eberswalde, dat onder Köpenick ligt. In Eberswalde kregen we nieuwe kleren en konden we ons ook douchen en ontluisen. We konden ons nooit omkleden, we droegen altijd dezelfde kleren, vol luizen en schurft. Ongeschoren, met ingevallen gezichten. We waren 10-14 dagen in Eberswalde en kregen bijna niets te eten. Maar wel nieuwe wapens. Ik had een Duitser bij me. Je had altijd iemand om mee te praten. We hadden met z'n tweeën besloten om 's avonds rantsoenen te halen. De rantsoenen voor de compagnie bestonden uit bloedworst en dat soort dingen voor het ontbijt de volgende dag en koffie. Ik zei dat hij een brood moest stelen en ik een blik kaas. Zo gezegd, zo gedaan. Alleen had iemand ons gezien. Dus keerden we met het eten terug naar ons verblijf boven op een zolder met een uitklapbare trap. We waren net begonnen onze kleine stukjes op te eten toen er een dreun klonk onderaan de trap

en twee Feldgendarmen naar boven kwamen. Eerst zagen we de bajonet, toen het geweer en toen de mannen. "De grenadiers Goneifa of Gonifa en..." Ik weet de naam van de andere niet meer. "Hier." "Kom mee!" Iemand had ons aangegeven. Voor zo iets kon je voor de krijgsraad komen. Dat was kameraad-diefstal voor hen. Maar omdat het het einde van de oorlog was, hadden ze soldaten nodig. En dat was waarschijnlijk ons geluk. We werden naar de opperbevelhebber gebracht, een luitenant-kolonel. Hij vroeg ons waarom we het hadden gedaan. Ik antwoordde dat het was omdat ik honger had. "Wat denk je? Onze vrouwen, onze kinderen hebben ook honger! We hebben allemaal honger! Ik veroordeel jullie hierbij tot vier dagen arrestatie!" Hetzelfde voor de andere. Hij bedoelde het eigenlijk nog steeds goed met ons. Dit blikje kaas was vrij klein. We werden met z'n tweeën vier dagen opgesloten in een varkensstal. Met brood en water. Op de vierde dag stopten er plotseling een paar vrachtwagens voor de deur en moesten we naar binnen. Maar we gingen niet meteen naar het front. We reden naar het centrum van Berlijn. Daar zetten we wegversperringen op. Daar waren de hoge pieten die bij Hitler waren - we wisten niet precies wie - op de vlucht. Auto na auto. Ze verlieten Berlijn omdat de Russen al in Köpenick waren. Toen de episode voorbij was, marcheerden we te voet naar Köpenick. Via de Friedrichsstraße, ik herinner me de naam nu nog. De Russen waren daar op het station. Overall riepen mensen namen uit de ramen. Dit waren de ouders van Duitse soldaten die hoopten dat hun zonen bij ons waren en dat ze hen terug zouden vinden. Terwijl we daar langs marcheerden, riepen ze namen naar ons en vroegen of we ze kenden. We kwamen aan in Köpenick en hadden een Panther-tank bij ons en twee infanterie gevechtsvoertuigen. Op de tweede was ik weer mitrailleursschutter. We moesten het station bestormen waar de Russen waren. Daar slaagden we in. De sergeant van het eerste infanteriegevechtsvoertuig viel meteen. We doken natuurlijk weg. We kregen het station terug en de Russen trokken zich terug. Volgens het draaiboek natuurlijk, d.w.z. met beschietingen, handgranaten, enz. Voor het station op de trappen stelden we de machinegeweren op. Als je het station in Köpenick binnenkwam, was er rechts de stationsrestaurant en links een loket met goederen. Rechts was de trap en daar hadden we de mitrailleur opgesteld. Ik was erbij, maar heb niet geschoten. Het was een Duitser, ik gaf hem alleen de munitie. Ik wilde niet meer schieten. Ik vermeid het als ik kon. Ik schoot maar heel zelden. Toen het avond werd, verwachtten we natuurlijk de Russen, die het station wilden innemen. Er stonden huizen tegenover. Het station lag aan een weg. Er waren twee garages waar de bewoners hun auto's parkeerden, maar die waren weg. Wij hadden ons in een ervan verscholen. Met onze wapens en al onze spullen. Iets verder naar achteren stond een tank geparkeerd. Het was een Russische tank, aan de andere kant van het station. Je kon het station aan de voorkant in en aan de achterkant weer uit. Er was een huis waar de "Hauptmann van Köpenick" manshoog op de muur stond. Je kent waarschijnlijk het verhaal van de Hauptmann van Köpenick, die begraven ligt op het Liebfrauen kerkhof hier in Luxemburg. De Russische tank moet een fabriek hebben geplunderd die koekjes maakte, want het lag er vol mee. We hadden niets te eten, geen rantsoenen. We haalden onze munitiekisten leeg en één voor één haalden we koekjes. Toen het avond werd, waren we nog steeds in het station. Maar we hadden achter bij het spoor gezien dat de Russen zich aan het verzamelen waren. Ze waren niet ver weg, misschien 200 meter. Ze verzamelden zich om het station in te nemen. Onze pantserwagens stonden voor het station en toen kwam het bevel om ons terug te trekken. Eentje startte niet, de accu moet leeg zijn geweest. Ik en een andere soldaat spanden een touw van de werkende tank naar de andere die niet liep en waar ik op zat, om die mee te nemen of te trekken zodat de motor weer zou lopen. Dit was bij zonsopgang. Plotseling was er een knal, ik keek op en zag het geweer van een Russische soldaat door de lucht vliegen. Hij draaide zich om en viel dood neer. Een Duitser moet hem geraakt hebben toen hij een handgranaat gooide naar ons tweeën toen we het touw aan het vastbinden waren. Ik zei tegen de ander: "Hij heeft me geraakt." Op mijn rug was de jas met capuchon eraf gewaaid. Ik voelde dat ik iets in mijn rug had gekregen. Ik had een splinter in mijn rug, die zit er nu nog steeds in. Dus ik was gewond. Ik ging naar één van de officieren en ik weet niet meer precies hoe ik in Berlijn-Tempelhof kwam. Maar ik heb hier het certificaat dat ik in Berlijn-Tempelhof op de ziekenhuistrein werd gezet die naar een ziekenhuis in Nauen zou gaan. Dat is ten westen van Berlijn. Toen we daar aankwamen, vuurde de Russische artillerie er al op los. Dus gingen we door naar Denemarken naar een militair hospitaal. Ik kwam uit Denemarken. Toen we het station in Lübeck binnenreden - wat ver van Berlijn is - hadden de Britten net Lübeck ingenomen met hun tanks. We renden het station binnen en boven aan de brug stond een Engelse tank die op de locomotief

schoot. Ik stond bij de deur, ik was niet zwaar gewond. Vanaf dat moment waren we in Engelse krijgsgevangenschap. Op 23 april raakte ik 's morgens gewond in Berlijn en dit was op 24 april, toen we op weg waren naar Denemarken. De Duitsers waren tot de laatste dag georganiseerd. Onderweg kregen we op de stations tussen Berlijn en Lübeck iets te eten van de Rode Kruis verpleegsters - "Karbollmäuschen" noemden de Duitsers ze, omdat de Duitsers alles desinfecteerden met karbol (mijn vader ook, hij desinfecteerde de koeienstal thuis ermee). De Duitse soldaten die mobiel waren en eruit konden komen - ik ook, mijn benen waren prima - vochten om bij het goulashkanon te komen. Er was er één die zo vreemd Duits sprak dat ik besloot hem te vragen of hij geen Luxemburger was toen het wat rustiger werd. Hij sprak schoolduits, je kon het horen. Als een Luxemburger en een Duitser Duits spreken, is het verschil als dag en nacht. Ik ging naar hem toe en vroeg: "Kameraad, waar kom je vandaan?" Hij keek me aan: "Ik kom uit Luxemburg." Hij kwam uit Binsfeld in het noorden van Luxemburg. Toen waren we al twee Luxemburgers, alleen zat ik in een andere wagon. Het bleek dat we al samen in Polen in de arbeidsdienst hadden gezeten. Maar geen van ons herkende de ander, zelfs niet na zo'n korte tijd. Hij had een splinter in zijn neus, daarom zat hij in deze trein. Hij had ook geluk, net als ik. Ik had de splinter in mijn rug. Ik weet niet of iemand er zelfs maar naar gekeken had. Toen we in Lübeck door de Engelsen gevangen werden genomen, gingen we natuurlijk met z'n tweeën bij elkaar zitten. De Engelsen leidden ons Lübeck uit. Ze hadden prikkeldraad gespannen rond een groot weiland. Ze hadden een ingang gemaakt en links en rechts stonden twee marechassees. De weide was al vol Duitsers. De Engelsen hadden tenten opgezet. Dus wij gingen dit kamp in met de andere Duitsers. Er reden steeds Engelse vrachtwagens langs, waar Duitse krijgsgevangenen op zaten. Links en rechts stonden Engelse tanks met commandanten op de koepel, bewapend met machinepistolen. Een vrachtwagen met Duitsers en Engelse soldaten achterop kwam aanrijden en de Engelse soldaat riep iets naar ons dat we niet verstonden. We zaten daar alleen, met z'n tweeën, niet met de Duitsers. Ik zag alleen dat hij naar zijn zij reikte, zijn pistool tevoorschijn haalde en schoot. Ik had het op tijd gezien en trok mijn kameraad mee naar beneden, een heg in, waar we ons lieten vallen. Toen was de vrachtwagen weg. Ik zag dat de Engelse commandant, die in de tank zat, onmiddellijk zijn machinegeweer op de vrachtwagen richtte. Om te laten zien dat hij niet moest schieten. Toen we bij het kamp aankwamen, stonden daar twee marechassees met twee rubberen wapenstokken. Van tijd tot tijd sloegen ze de Duitsers ermee. Ik zei tegen mijn metgezel dat we aan diggelen zouden worden geslagen als ze één van ons zouden pakken. We waren volledig vermagerd. Maar we kwamen zonder een schrammetje binnen. Ik had een rood, wit en blauw lint in mijn portemonnee. Veel Luxemburgers hadden er een. In het kamp vol Duitsers, nee, het was al in de trein, hadden twee Duitsers al tegen me gezegd, die ik helemaal niet kende omdat we niet in dezelfde eenheid zaten, dat ik als Luxemburger nu bij de overwinnaars hoorde. Die verdomde Duitsers wisten dat we niets bij hen te zoeken hadden. Ik zei: "Ja, we horen nu bij de overwinnaars. Zo gaat dat." Een ander vertelde me dat hij tijdens de oorlog in de Villa Pauly in Luxemburg was geweest en daar Luxemburgers in elkaar had geslagen. Ik dacht, als hij me dat aan het front had verteld, was hij een heldendood gestorven. Het was toen allemaal mogelijk en daarom waren ze altijd aardig tegen ons aan het front. Ik had het rood-wit-blauwe lint hier op de een of andere manier aan mijn Duitse uniform vastgemaakt, waarschijnlijk aan mijn zak. Een van de Engelse wachtposten die daar overal rondliepen met het geweer had het gezien. Hij kwam naar me toe. Daarvoor had een Duitse soldaat het lint ook gezien. Het bleek dat hij ook een Luxemburger was. Hij had zijn schouder in het gips omdat hij een schot of een splinter had opgelopen. Tegen die tijd waren we met z'n drieën. De Engelse bewaker zei dat ik hem moest volgen. Hij nam ons mee naar een tent, het moet de commandant van het kamp zijn geweest. We hadden onze papieren, wij drie Luxemburgers. Ieder had zijn soldatenboekje. Hij bekeek het en keek of we tatoeages hadden, dat wil zeggen, of we niet bij de SS hadden gezeten. We droegen een uniform van de Wehrmacht, maar SS'ers hadden kunnen proberen een uniform van de Wehrmacht te krijgen om te ontsnappen. Want als de Russen iemand in een SS-uniform zagen, schoten ze hem meteen neer. Dus de commandant bekeek onze drie boeken en zei dat het Britse leger wist wat er tijdens de bloedige oorlog met Luxemburg was gebeurd. We zouden een papier van hem krijgen en het kamp als vrije mannen kunnen verlaten. Hij gaf ons een pasje en met z'n drieën renden we in Duitse uniformen het kamp uit. De Duitsers maakten grote ogen en wilden weten waar we naartoe gingen. De marechasse die bij de ingang stond, bekeek de pasjes en liet ons gaan. En toen stonden we met z'n drieën voor het kamp, in Duits uniform. Zonder

iets te eten. Maar we hadden een deken. En nu? We oriënteerden ons op de zon om het westen te vinden. We wisten niet hoe laat het was, mijn horloge was afgepakt door een Engelse soldaat op het station in Lübeck. Het waren niet alleen de Russen die dat deden. Dus renden we in Duitse uniformen door het land van de ene hoop rapen naar de andere om iets te eten te vinden. Ik weet niet meer of één van ons een mes had of dat we een steen hadden. We aten rapen. Dat is iets heel voedzaams, we konden ons ermee in leven houden. We vonden water in beekjes. Het duurde niet lang of we werden opgemerkt door een Engelse patrouille. Ze pikten ons meteen op. Maar we hadden een pas. Ze brachten ons naar een dorp waar ze burgerkleding voor ons vroegen. Die kregen we van de Duitsers daar - ze moesten ze aan ons geven. Ik kreeg een blauwe overall, de anderen een jas of zoiets. We droegen nog steeds onze Duitse laarzen, maar dat maakte niet uit. Vanaf dat moment waren we burgers en geen Duitse soldaten meer. Onze petten hadden we al weggegooid. We marcheerden eindeloos, altijd naar het westen. Dat dachten we tenminste. Na een paar dagen kwamen we aan in Lauenburg aan de Elbe. We aten nog steeds rapen. Plotseling zagen we Fransen op een brug. Dat waren Franse militairen, soldaten, officieren. Ze verzamelden hun krijgsgevangenen die in 1940 in de grote kampen in Duitsland waren om ze naar huis te brengen. Ik zei tegen mijn twee metgezellen dat we zouden doen alsof we Elzassers waren als ze erom vroegen. We konden ons immers identificeren. De Elzassers kenden niet veel beter Frans dan wij. Er waren er altijd wel een paar bij ons. Ze traptten er meteen in en we mochten mee op het Franse transport. De Fransen hadden ook vrijwilligers bij de Duitsers. In het begin zagen we dat ze er een paar op de brug doodden. Ze wilden zichzelf naar binnen smokkelen om thuis te komen. Maar ze moeten erachter zijn gekomen dat ze vrijwilligers bij de Duitsers waren. De Engelsen stelden een konvooi met vrachtwagens samen en brachten ons met de Fransen - we waren toen Fransen - naar Nederland. Toen we in Nederland aankwamen, zagen we dat het daar ook niet leuk moet zijn geweest. De ene granaatkrater naast de andere. En het was er echt niet leuk geweest toen de Amerikanen en de Engelsen landden. Toen we in Brussel aankwamen, hadden we al rantsoenen gekregen van de Fransen, en daarvoor gingen we naar Lille. En van Rijsel naar Roubaix, en van Roubaix naar Parijs. En in Parijs in het Trocadero werden we in groepen ingedeeld. We zaten achter de Eiffeltoren in het Palais de Chaillot. De Fransen kwamen naar ons toe en vroegen altijd naar hun mensen. We konden niet veel zeggen, we kenden niemand. Het leger sorteerde op woonplaats in het Palais de Chaillot. Toen we aan de beurt waren, kregen we eerst een papier om onze nek waarop iedereen moest aangeven waar hij heen ging. Sommigen kwamen uit Lille, Marseille, Tours, uit heel Frankrijk. Vervolgens werden ze naar de stations gebracht en op de treinen gezet die in die richting gingen. Wij zeiden dat we Luxemburgers waren en dat was geen probleem. We kregen 5.000 frank, 2.500 contant en 2.500 op een rekening bij de Banque de France. Jaren geleden kreeg ik een brief van de Banque de France waarin stond dat ze mijn rekening hadden opgeheven. Ik weet niet hoe ze aan mijn adres kwamen. Misschien had ik het destijds gegeven. Ze betaalden geen rente, niets. Ik gaf de 2.500 francs aan toen ik terugkwam in Luxemburg. Ik had ook nog Duitse marken. We waren door niemand gefouilleerd, we zaten niet in Russische gevangenschap. Dan hadden we niets meer, ze gooiden alles meteen weg of namen het in beslag. Dan had ik me niet kunnen identificeren en was er geen bewijs geweest dat ik was wie ik zei dat ik was. Als iemand me had gevraagd wie ik was, had ik gewoon kunnen zeggen dat ik Marcel Goniva was. Ik had dat van iemand kunnen weten en die persoon kunnen zijn. Maar in mijn geval was dat niet het geval. Dus brachten de Fransen ons naar het Gare de l'Est en namen we de trein naar Luxemburg. We kwamen aan in Kleinbettingen. Daarvoor, toen we in de buurt van Longwy waren, kwamen mannen in burger de wagon binnen en vroegen om onze papieren. Het waren Luxemburgse politieagenten. We zeiden dat we geen papieren hadden omdat we van de Wehrmacht waren. We wilden niets prijsgeven. Dus namen ze ons mee. Ze waren niet erg aardig. Ze brachten ons naar de douane in Pétange. Ze hebben waarschijnlijk de repatriëringsautoriteiten in Luxemburg-stad gebeld. We wisten niet wat ze te horen kregen, maar daarna waren ze vriendelijker. Ze vroegen waarschijnlijk of we vrijwillig in de Wehrmacht hadden gezeten. Als dat zo was, zouden ze ons meteen gearresteerd hebben. We gingen met de douaniers naar een café waar we 1-2 biertjes dronken. We hoefden niets te betalen, we hadden geen Luxemburgs geld. De vrouw en de douanebeambten waren aardig. Eén douanebeambte gaf ons zelfs 20 frank. Daarna reden we van Kleinbettingen naar Hagen. Daar ontmoette een van mijn metgezellen zijn buurman uit Beckerich, die bij de Luxemburgse spoorwegen werkte. Hij bleef daar en reed met hem mee naar huis. We waren nog maar met z'n

tweeën. We reden verder en liepen van Hagen naar Goeblange. Van Hagen naar Goeblange kom je op de Route d'Arlon tussen Steinfort en Windhof. Aan de linkerkant ga je door een bos naar Goeblange. Toen we uit het bos kwamen, kon ik de lichten van Goeblange al zien. Dat was 's avonds rond elf uur. Tussen elf en twaalf. Ik werd overvallen door een gevoel van geluk dat ik sindsdien niet meer heb gehad. Toen ik de lichtjes van mijn geboortedorp zag. We waren thuis aangekomen bij mijn ouders. Daarvoor waren we naar een café gegaan waar ik altijd ging bowlen. Er waren daar nog mensen die ons vragen stelden en ze waren allemaal blij, het waren allemaal mensen uit Goeblange. We praatten wat. Plotseling ging de deur open en mijn broer, die naar Frankrijk was gedeserteerd, kwam binnen met een uniform aan. Hij zat toen bij de hulpgendarmerie. Maar daar bleef hij niet. We wisten toen dat we allebei nog leefden. We gingen alle drie samen naar huis. De volgende dag ging ik naar het huis van de bureu. Hun zoon was ongeveer even oud als mijn broer. We waren goede vrienden geweest en hadden altijd samen gespeeld. Hij was omgekomen in Joegoslavië en was daarom niet thuis. Hij was niet teruggekomen. Hij had nog een broer, maar die had alleen in de arbeidsdienst gezeten. Hij was vrijgesteld van de Wehrmacht omdat ze een boerderij hadden. Ik wilde zijn moeder begroeten. Toen ze me zag, huilde ze omdat ze aan haar zoon dacht, met wie ik altijd gespeeld had en die niet terug zou komen. Ze ging terug naar binnen en ik ging naar huis. Dit was mijn broer al overkomen. Hij was eerder thuis dan ik. Toen de Amerikanen er waren, kwam hij terug uit Frankrijk. En toen was ik weer thuis. De volgende dag vergezelde mijn vriend mijn vader, die zoals gewoonlijk naar zijn werk ging, naar Luxemburg-stad. Van daaruit reed hij naar huis, naar Binsfeld. We zagen elkaar weer in Bitburg in de kazerne. We zaten in hetzelfde jaar, hij was ook opgeroepen. Ik had daar getekend voor drie jaar. Na mijn verplichte jaar in Bitburg zou ik naar huis hebben moeten gaan. Dus dacht ik na over wat ik wilde gaan doen. Ik had het diploma van de ambachtsschool. Daarmee zou ik bij een werkgever in een werkplaats, garage of slotenmakerij terecht zijn gekomen. Omdat ik de ambachtsschool al had afgemaakt, zat ik daar al in de technische werkplaats. Maar ik was nog geen werkplaatschef, dat werd ik later. Ik was monteur in de werkplaats als soldaat. Dus ik heb me ingeschreven voor drie jaar. Mijn vriend wilde dat ook doen, maar ze namen hem niet aan. Hij had alleen de lagere school afgemaakt. Ze hadden niemand nodig, ze hadden al genoeg arbeiders. Hij maakte zijn jaar af en ging naar huis. Hij trouwde en runde later een café in het zuiden. Hij stierf vroeg. Hij zei altijd dat hij zich doodgedronken had. Natuurlijk leefde hij nog toen hij dat zei. Maar hij zag dat zijn gezondheid steeds slechter werd. Dat vertelde hij me aan de telefoon. Toen we terugkwamen van het front, waren we allemaal getraumatiseerd. Voor degenen die niet aan het front waren, was het gewoon een episode. In het Duitse leger zitten was zeker geen pretje, maar sommigen hadden nog nooit het front gezien. Maar het deed ook niet iedereen direct. We hadden het daar erg moeilijk. Het trauma dat we aan het front hadden opgelopen drong pas echt tot ons door, toen we teruggekomen waren. In die tijd ging niemand naar een psychiater of psycholoog, zoiets bestond niet. We hadden er allemaal heen ontmoeten. Ik werd 's nachts wakker in het koude zweet. Ik wilde weglopen vanwege de nachtmerries. Wee leden er allemaal onder! Velen van ons die aan het front waren, raakten aan de drank om die tijd te vergeten. Hun wereld hoorde meestal op normaal te bestaan.

Wist u in 1945, toen u gewond raakte, dat de oorlog nu voor u voorbij zou zijn?

Toen ik zag dat ik met de ziekenhuistrein ging, toen ik in Tempelhof op de trein stapte, wist ik dat dit een Heimatschuss was, zoals de Duitsers het noemden. Maar ik wist niet of ik ooit thuis zou komen. Ik zou alleen naar een militair ziekenhuis gaan. Ze zouden de splinter waarschijnlijk hebben verwijderd - hij zit er nog steeds in. Ze wilden hem hier ook verwijderen, maar een chirurg vertelde me dat niemand hem mocht aanraken. Het zat zo dicht bij de ruggengraat, dat er van alles kon gebeuren. Als ik er geen problemen mee zou krijgen, moest ik het erin laten zitten. De Duitsers zouden het kunnen verwijderen en dan zou ik teruggestuurd worden naar een of andere eenheid en terug naar het front. Toen we in Lübeck aankwamen, wist ik dat de oorlog voor mij voorbij was. En het duurde niet veel langer, slechts tot 8 mei. Dat was in april, op 24 april, toen ik in de trein zat. Het duurde nog maar een paar dagen en toen was de oorlog voorbij. Maar we waren nog niet thuis.

Was het voor u een optie om weg te lopen, of was het vanaf het begin duidelijk dat u bij de Wehrmacht zou gaan?

Voor mij was het vanaf het begin duidelijk dat ik niet zou deserteren. Mijn broer was al gedeserteerd en ik wist van die Luxemburger - misschien heb ik dit nog niet verteld - een paar huizen bij ons vandaan, die een Luxemburgse nazi was, zoals we ze noemden. Hij was verwend en ze waren ook rijk, maar hij wilde niet gaan werken. De Duitsers die kwamen tolereerden niemand die niet werkte. Diegenen kregen niet te eten. Om hieraan te ontsnappen, koos hij de kant van de Duitsers. Hij werd zelfs partijlid. Hij deed niemand kwaad en werkte voor de gemeente Koerich als gemeenteambtenaar, droeg het Duitse uniform en droeg een pistool. Ze kregen een pistool. Een zekere heer uit Goetzingen - ik zal zijn naam ook niet noemen - was gemeentesecretaris in Koerich. Hij koos ook de kant van de Duitsers. De twee Luxemburgse nazi's, de partijgenoten van de nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij, werkten voor de gemeente in Koerich. Hij had mijn moeder gewaarschuwd dat als ik niet zou vertrekken, het gezin zou worden gedeporteerd. Een andere gebeurtenis maakt dit nog duidelijker. Op een dag kwam de Duitse burgemeester van Steinfurt in zijn dienstauto naar ons toe. Veertien dagen nadat mijn broer gedeserteerd was. Omdat de Wehrmacht in Rusland meldde dat hij niet was aangekomen, werd de burgemeester onmiddellijk ingelicht. Hij begreep meteen dat hij gedeserteerd was. Mijn moeder en ik stonden net buiten. Hij sprong uit de auto en vroeg waar haar zoon was. Ze wees naar mij. Hij vroeg naar de andere zoon. Ze legde uit dat hij twee weken geleden terug was gegaan naar Rusland. Hij onderbrak haar en zei dat hij daar niet was aangekomen en dat hij wist dat hij naar Frankrijk was gedeserteerd. Ze moest zich schamen voor zo'n zoon en als de tweede zoon - waarmee hij mij bedoelde - hetzelfde pad zou volgen als zijn broer, zou het gezin onmiddellijk naar Polen worden overgebracht. Dat was de tweede waarschuwing die we kregen. Moest ik ook deserteren? Hoewel mijn vader zei dat ik ook moest vluchten, deed ik dat niet. Ik wilde niet dat ze zich in Polen moesten vestigen en hun huis en boerderij aan de Duitsers zouden moeten overlaten. Ze hadden me gevraagd of ik van plan was hetzelfde te doen. Dat kwam niet bij me op.. Ik wilde mezelf niet in een vermeende veiligheid brengen en hen aan de Duitsers overleveren. Echt niet. Ik zeg niet - en dat wil ik benadrukken - dat ik iemand die wegliep ooit iets kwalijk zou nemen. Zelfs niet als hij wist dat zijn ouders zouden worden gedeporteerd als hij niet terugging. Ik begrijp dat. Iemand die van het front kwam en terug moest, heeft alles geprobeerd om daar niet weer heen te hoeven.

Hebt u het gevoel dat de slachtoffers van de gedwongen rekrutering in Luxemburg na de oorlog werden gewaardeerd?

Ik heb dat gevoel niet. Ik had niet het gevoel dat we gewaardeerd werden. We hadden gewoon de pech dat we in het verkeerde jaar geboren waren. We waren slachtoffers, een beetje langs de hele lijn. Dat is mijn mening. Er was ook geen eenheid. Iedereen was blij om terug te zijn. Onze regering vond het niet echt belangrijk om ons terug te brengen. Hoewel ze wisten dat er duizenden Luxemburgers in het kamp in Tambov zaten. Toen de Fransen hun Elzasser kameraden al hadden afgevoerd, stonden de onzen met hun vingers in hun mond toe te kijken hoe ze het kamp verlieten. Toen er daar na de oorlog nog eens 160 stierven en onze toenmalige Luxemburgse regering - dat waren dezelfde mensen die waren vertrokken - hen gewoon in de steek liet.

Hebt u iets gehoord over de Slag om de Ardennen?

Nee. Hoewel, ja! We kregen een krant, ik weet niet meer hoe hij heette. Er stond, "Luxemburger" Oh, hoe noemden ze hen? "Terroristen in verband met Amerikaanse..." terroriseerden Wallendorf. Ze waren mensen aan het vermoorden. Wat niet waar was. De eerste oversteek van de Sûre door de Amerikanen was in Wallendorf. Luxemburgse burgers waren er ook. Dat is mij verteld, want ik was er niet bij. De Duitsers deden het voorkomen alsof Luxemburgse terroristen met hen waren overgestoken en daar Duitsers hadden geterroriseerd en zelfs gedood. We hoorden daarover in de Wehrmacht. In de arbeidsdienst hoorden we er niets over. We hoorden alleen dat we geen post meer kregen en niet meer naar huis konden schrijven. Het is ons waarschijnlijk wel eens verteld, maar er werd niet veel over

gesproken. Het ging door alsof er niets aan de hand was. We zongen gewoon: "Ongeschoren en ver van huis, ver van huis en ongeschoren." Ononderbroken, we waren immers jong.

Welke herinneringen hebt u aan de periode vlak na de oorlog?

Ik kwam terug en was een paar weken thuis. Toen werd ik meteen weer opgeroepen, naar Walferdange, daarna naar Dudelange. Op 11 november 1945, de Franse feestdag ter herdenking van het einde van de Eerste Wereldoorlog, ging ik naar de kazerne in Bitburg en bleef daar tien jaar. Soms kwam ik op zondag thuis. Vakanties waren in het begin niet geregeld, niet zoals nu. We kregen toestemming, geen verlof. Als de compagniescommandant het toeliet, konden we in het weekend verlof nemen. Een paar jaar later werden de soldaten om de beurt naar huis gestuurd om hun ouders en familie te bezoeken. Maar in de eerste jaren dat we daar waren, was er geen verlof. Dat stoorde ons ook niet, we waren niet verwend door de Duitsers. We droegen het Luxemburgse uniform met trots. We waren ervoor. Ik in ieder geval wel. Wij waren allemaal vrijwilligers. Ik bedoel die van de leiding. De Luxemburgers die opgeroepen werden(wettelijk), waren niet allemaal blij om daar te zijn. Ze verdienden niets. Maar opgeroepen worden voor een leger is niet dramatisch als het van je eigen land is en er geen oorlog is. Je kunt niet zeggen dat het dramatisch is, het is dienst voor het vaderland. Ik zegdat nu zo alsberoepsmilitair, maar ik zou het ook anders kunnen zeggen. Er is niets mis met iemand die in vreedstijd in militaire dienst moet. Dat bestaat bijna niet meer, misschien bij de Russen, waar iedereen in dienst moet.. Bij de Duitsers, de Fransen, de Engelsen enbij ons is het allemaal op vrijwillige basis.

Welke gedachten gaan er door u heen als u terugdenkt aan de oorlog vanuit het perspectief van nu?

Ik denk er elke dag aan. Toen ik net terug was, hadden we een vriendenkring in Diekirch, in onze stamkroeg. Ik heb het hele gebeuren met mijn vrienden meegemaakt. Op zondag hadden we daar een aperitief. Na een paar biertjes barstte het bij ons los. Maar verder spraken we er niet over. Onze ouders vroegen er wel naar, maar we vertelden ze niets. Later vroegen ze ons niets meer. Op een gegeven moment zagen ze dat we niet meer dezelfde waren na dit alles. We probeerden het te onderdrukken. Dat werkte in het begin. Maar we moesten ook moeite doen om een bestaan op te bouwen. Mijn ouders hadden ervoor gezorgd dat ik naar de gemeente kon, op een kantoor ergens. Wat zou ik op een kantoor gedaan hebben? Ik was geen klerk. Ik wilde het leger in. Dat wil zeggen, ik vond het niet erg om te moeten. Als het niet had gemoeten, had ik me aangemeld.. We spraken niet over de tijd in de Wehrmacht. Toen we ouder werden, kwam het terug. We raken het ook nooit kwijt. Ik denk er elke dag aan. Ik word er niet wanhopig van , zo is het niet. Maar vlak na de oorlog, die nachtmerries thuis, dat was heel erg. Ik herinner me dat ik de tweede dag dat ik thuis was, het bos in ging. Ik had altijd graag in het bos gewandeld. Ik wilde naar de plek waar ik vroeger altijd heen ging. Ik zat aan de rand van het bos en was in slaap gevallen. Ik was nog zwak, nog niet aangesterkt. Er stak een onweersbui op. Ik herinner me dat ik droomde dat ik weer aan het front was. Ik werd wakker van een knal, alsof er een granaat naast me was ingeslagen. Ik was zo blij toen ik me realiseerde dat ik in Goeblange aan de rand van het bos zat. Ik herinner het me van tijd tot tijd.